

MASKULINITA A FIGURA OTCE V NEVĚDOMÉ FANTAZII

Slavoj Titi

Předneseno na Sympoziu v Opočně 10. 9. 22

Fantazie a hlavně nevědomé fantazie měly od počátku psychoanalýzy vždy centrální roli. Freud objevoval stále nové přístupy k porozumění lidské duši- známe jeho topografický model, strukturální model, teorii vývoje narcismu k objektním vztahům a také vývoj nevědomých fantasií od orálního kanibalismu, přes anální, až k oidipáním. Také láska a vztahy obecně, jsou utkány z předeiva fantasií.

Vývoj psychoanalýzy, evoluční biologie a neurověd a hlavně aplikace v různých druzích terapií- při klinickém naslouchání našim individuálním psychoanalytickým pacientům, psychoterapeutickým pacientům, naslouchání a spoluprožívání dramatických příběhů v párových a rodinných terapiích a sledování skupinové dynamiky v psychoanalytických skupinových terapiích, přinesl nové poznatky, které obohacují naše chápání terapie.

V tomto příspěvku chci hovořit **především o maskulinních fantasiích a o otcovské figuře**, především **z pohledu vnitřní psychické reality**. Ta se odvíjí zčásti jako reakce na vnitřní, vrozené impulzy a pudy, z části jako psychická reprezentace vnější, materiální reality. Z důvodu času musím ponechat stranou femininní fantazie o vztahu k otci a fantazie otců ve vztahu k děvčeti a také fantazie matek. Také význam prarodičů, fantazie chůvy a o chůvě atd. Víím, že je to poněkud násilná abstrakce, ale realita omezeného času mě k tomu nutí.

Ve své práci považuji za užitečné rozlišovat **šest řádů fantasií (podle zdroje ze kterého vycházejí)** a zkusit se podívat pohledem každé skupiny („řádu“) na otcovsko-synovské fantazie. Fantazie v našem životě totiž fungují jako paradigma – vzorec, do kterého dosazujeme aktuální životní situaci. Jsem přesvědčen, že psychoanalytik musí naslouchat (ale mnohdy i pozorovat chování), aby porozuměl tomu jakou nevědomou fantasií je určován život našeho pacienta. Mám zkušenost, že vhodné vyjádření takové fantazie může napomoci léčení.

FANTAZIE (PHANTASY) PRVNÍHO ŘÁDU jsou fantazie, které jsou psychickou reprezentací instinktů a evolučních zákonitostí zakódovaných v našich buňkách. Jsou s námi od našeho narození. **Týkají především potravy, sexu, potřeby vztahu a boje o život při ohrožení těchto potřeb** a jsou různě psychicky zpracovávané-reprezentované v naší mysli. Předpokládáme, že tyto „vzory porozumění“ jsou důsledkem fylogenetického dědictví člověka, protože předkové, kteří se nechovali podle adaptivních vzorců, prostě vyhynuli. Nejsou uloženy (v tzv. deklarativní paměti) jako vzpomínky na fakta a sémantické vzpomínky, ale v tzv. implicitní paměti (Solms,2018). Nemůžeme si tedy na ně vzpomenout, můžeme je pouze odehrávat, jednat podle nich, proti nim, nebo je se je pokusit reflektovat, což je ale obtížné, protože se projevují jako základní postoje k životu a vztahům. V terapii se odehrávají jako akce a přesvědčení.

Máme vrozený např. strach z výšek, nebo např. z hadovitého pohybu a na této instinktivní úzkosti byly později vystavena různá fantazijní zobrazení- had- jako svádějící ďábel v ráji, opeřený had/bůh neúprosný Quetzacuoatl vyžadující lidské oběti, hadí síla duchovního vývoje kundaliní, falický symbol, Šiva lingam...

Dítě hned po narození instinktivně vyhledává matčin prs jako dobro, které ho udrží při životě, jakoby nějak „rozumělo“ situaci. Instinkt hledání prsu, vytváření attachmentu, obrazy dobrého a zlého prsu (prsu, který nedává mléko). K tomu patří i „znalost“ penisu a dělohy (lůna)- Lingam a Jóní, Otce a Matky při pohlavním styku (Šiva a Šakti v milostném spojení), oidipské konfigurace, ale také lidské nutkání k hledání pravdy.

Nedávno klientka, s roční dcerou a dvaapůl letým synem vyprávěla, že její syn našel pod jejím polštářem její falický vibrátor. Vložil ho do kočárku své roční sestry a přišel ho matce ukázat-„Hele mami, panenka!“.

Zdá se, že chlapec „nějak chápe“ souvislost sexuality (vibrátor-penis) a narození své sestry i když nikdy nebyl přítomen sexu rodičů (primární scéně).

Tyto primární znalosti jsou vrozené a projevují se v našich životech v různých, kulturně a situačně podmíněných převlecích- fantazijních zobrazeních, protože charakterizují naši lidskost. Teprve různé obranné mechanismy (získané v průběhu ontogeneze) způsobují, že svým primárním potřebám a fantaziím z nich odvozeným nerozumíme, bráníme se jim, děsíme se jich a ony se pak transformují do děsů a úzkostí a symptomů. Odehráváme je - často agresivně - ve vztazích, odcizujeme se sami sobě i přirozenému plynutí života.

Máme snad podobně „archetypálně“ (abych si vypůjčil Jungův pojem), zakotvenou maskulinitu a otcovství? Každý z nás přece má zkušenost s tím, jak rozdílně si spolu povídají ženy a muži, jak rozdílně pojmají lásku a sexualitu, jak rozdílné jsou fantazie mužů a žen o sexu, jak různě se obě pohlaví vztahují k dětem, jak různé kultury tabuizují incest a to platí (až na výjimky) ve všech dobách, v různých kulturách, na všech kontinentech. Některým situacím prostě, jak se zdá, intuitivně „rozumíme“ i když jsme s nimi neměli ještě žádnou osobní zkušenost. Jsou součástí naší vrozené bio-psycho-sociální výbavy. Je tomu tak proto, že to bylo evolučně výhodné a odpovídalo to potřebám dítěte, aby se mohlo zdárně vyvíjet.

Mýty hledají smysl (což platí o fantaziích obecně, že člověk vytváří fantazie, aby našel smysl) - stvoření a smrti, mužství a ženství, rodičovství a dětství, otcovství a mateřství atd. Pokud k nim takto přistoupíme a analyzujeme je jako skupinové, kulturní fantazie, mohou nám mnoho říci o hlubokém, transgeneračním nevědomí integrovaném v základním „programovém“ vybavení lidské mysli a kultury. Zde není prostor zabývat se mýty a kulturou šířeji. Povšimněme si jen nám nejbližších mýtů se zaměřením na otcovství.

*Ve starém zákoně najdeme vícero mnohdy rozporuplných obrazů otce-Boha. Starozákonní Bůh stvořitel **tvorí slovem** (Logos) Jazyk patří ke světu otce v mnoha mýtech i mimo náš kontinent.*

V jiné části tohoto mýtu Bůh hned, jakmile stvoří Adama a Evu, (maskulinitu a feminitu), **dává také omezení - hranice**. Nesmí jíst plody ze stromu Poznání, který umožňuje rozlišit mezi dobrem a zlem, mezi pohlavími, prožít sexualitu a plodit děti, čili žít v realitě. Překročení svých prvních zákonů (primárních hranic) důsledně trestá! Jeho (otcovská) **láska je podmíněná**. Za porušení **otcovského řádu** následuje **trest**.

Přítom Bůh přece musí vědět, že lidé jeho primární hranice poruší, protože **porušování hranic je člověku vlastní**.

Ve starém zákoně ale najdeme mnoho různých obrazů otce např. Boha- otce, který podporuje vražedný konflikt mezi sourozenci Abelem a Kainem, když nepřijímá Kainovu oběť (snahu získat si otcovu lásku) a přitom to vypadá, že chrání (evolučně schopnějšího- agresivnějšího Kaina), protože mu dává znamení. Nebo zobrazení Boha otce, který zkouší Abrahámovu věrnost- vlastně „nabádá“ Abraháma, aby zabil Izáka- zobrazuje tak možná intrapsychický konflikt mezi vražednými (oidipovými) otcovskými fantaziemi a jeho láskou k Izákovi. Protože nejen synové mají oidipovské kastrovní/vražedné fantazie vůči otcům, ale také otcové vůči synům.

Překročení hranic je tedy v naší nevědomé, archaické mysli krutě trestáno. Takto primitivní archaická část v nás chápe Otce. „Otcovský archaický svět“ je tedy založen na slovech, hranicích a trestu!

A někteří, narcističtí otcové vyžadují od syna loajalitu až na hranici smrti- vzpomeňme na vojenské, mafiánské skupiny, nebo skupiny fotbalových rváčů, kde loajalita k mužské skupině a vůdci (otci) je považována za nepřekročitelné pravidlo. Ostatně i desatero začíná tímto pravidlem.

V Novém zákoně se setkáváme s novou Otcovskou figurou- Kristem, který je empatický a odpouštějící, **pokud „děti“ projeví účinnou lítost**, ale pravidla a hranice jsou jasné. Je to Otec, který vydrží (kontejnuje) značnou míru porušování hranic a agresivních útoků na sebe.

Vzpomeňme také na mytologický **obraz obětavého otce, který by za svého syna položil život, na Odyssea a jeho „polokruh duševního zdraví“**. Odysseovi se právě narodil syn Télemachos s princeznou Penelopou, když se Řekové rozhodli jít do války proti Troji. Odysseovi se vůbec nechtělo opustit svou ženu a syna. Proto předstíral šílenství. Na břehu moře oral brázdu v písku a sázel tam „jako blázen“ zrnka soli. Králové, kteří chtěli, aby splnil svůj slib a šel do války, mu ale nevěřili. Vzali dítě Penelopě z náručí a položili ho před zvířata, která táhla pluh. Odysseus se musel rozhodnout- buď zabije syna, nebo bude riskovat svůj život. Rozhodl se svůj pluh odklonit a svého syna nepřejel, ale objel v polokruhu. Bylo zřejmé, že je duševně zdravý. Zdá se, že ochota otců obětovat život pro syny je také integrovaná do našich buněk jako to co pomáhá evoluci.

Je tu také **příběh Lota a jeho dcer**, které po útoku ze Sodomy, kterou Bůh zničil, prchají. Jejich matka se otočila a proměnila se v solný sloup. Dcery pak otce opily a

souložily s ním, aby měly děti s otcem. Co nám chce sdělit tento příběh? Jak bychom ho pochopili, kdyby to byl sen?

Mě se zdá, že maskovaným způsobem vyjadřuje hluboké, nevědomé incestní oidipské fantazie otců vůči dcerám a dcer vůči otcům a význam incestního tabu- Matka se musela proměnit v solný sloup, aby zmizela. Lota dcery opily! Jinak by otec (jeho superego) incest nedovolil. Otec tedy je držitelem tabu! V psychoanalýze pacientky mohou (a mají) prožívat a přát si cokoli. Mohou terapeuta i svádět. Terapeut (Otec) je tu od toho, aby se „nenechal opít“ a držel pravidla léčby.

Hranice pravidel mají velikou evoluční důležitost, ale také důležitost pro individuální zrání- chrání fyzickou i psychologickou integritu lidstva i jednotlivých kultur. Přesto, nebo právě proto, ale lidé touží také po překročení hranic (transgresi) v různém smyslu. Jedině překročení hranic totiž umožňuje zrání, kreativitu, dobrodružství poznání, skvělý sex i zážitek úžasu ze světa. Může ale také přinést ztrátu identity, psychózu, perverzi, nebo smrt. Překračování hranic má tedy dvojnásobný význam. Kultura umožnila kompromis - překračování je možné sublimovaně, ve fantazii a myšlení a každé překračování má být korigováno sebereflexí. **Sebereflexe je na vrcholu kulturního vývoje. Sebereflexe, ne intelekt, ne hodnoty, ne pouhá empatie a dodržování pravidel, ale schopnost sebereflexe ve slovech je charakteristikou zralosti.**

FANTAZIE DRUHÉHO ŘÁDU vznikly na základě intrauterinních zkušeností plodu, zážitku porodu a velmi rané - preverbální - mateřské péče. Jsou to fantazie, které se vytvořily jako pokus- rudimentárního ega- zpracovat nějaké subjektivní velmi rané ohrožení, **z doby, kdy jsme ještě neměli schopnost slovního myšlení.** Dítě zpracovává své zkušenosti věku přiměřenými prostředky. Je možné, že tyto fantazie jsou reakcí na události už v intrauterinní době, nebo na velmi rané traumatické zkušenosti např. porodu, ale také charakteristiky rané péče o dítě - jak bylo krmeno, hlazeno, koupáno apod.

Mnozí psychoterapeuti a výzkumníci zabývající se nevědomými zkušenostmi při porodu, nebo těsně před ním (Stanislav Grof a mnoho dalších), přinášejí řadu velmi zajímavých pozorování a teorií, založených na tom, jak děti -pravděpodobně- prožívaly svůj porod a jaké to může mít dosahy pro dospělý život takového člověka. Takové velmi rané fantazie lze zkoumat také v experimentech s halucinogeny, v experimentech s hypnózou, v holotropních aj. terapiích.

Např. mnozí pozorují, že děti, které se narodily císařským řezem, neumí bojovat proti nepřízni života, protože se nemusely k životu „probojovat“ porodními cestami. Naopak děti, které se při porodu dusily a zažily příliš velké komplikace, si mohou nést životem vyšší míru úzkostnosti a nevědomou fantazii, že život je nebezpečný, což může dále různě komplikovat zpracování pozdějších vývojových krizí. Zažily rané porodní trauma. Jistá míra porodního stresu může ale také vést ke zkušenosti, že „I když se mi teď děje

něco strašného, má smysl pokračovat, protože „všechno nakonec dopadne dobře“ a pomáhat tím větší resilienci člověka.

Děti, jejichž matky v době těhotenství prožívaly deprese, úzkostné matky, nebo naopak matky spokojené, pravděpodobně vytváří jinou psycho-biologickou konstelaci a poskytují dítěti jinou zkušenostní bázi, která je u dítěte reprezentována rozdílnými nevědomými fantaziemi.

Jiné matky vnímají rostoucí plod v sobě jako parazita, nepřítele, d'ábla, který je zevnitř ničící, vysává. Podle mé zkušenosti takové matky většinou potratí, nebo trpí poporodní (laktační) psychózou.

Některé matky nenávidí své dítě kvůli jeho pohlaví. Některé vědomě, jiné se uvědomění své nenávisti vůči dítěti brání. Je pravděpodobné, že z těchto dětí se rekrutují pozdější poruchy pohlavní identity. Dítě, se identifikuje s matčinou nevědomou nenávistí vůči sobě a odmítá pak svou biologickou identitu. Ta v něm vyvolává děsivou, vražednou úzkost.

*Roste byznys s dětmi, které donosila pronajatá žena a pak ho předala sociálním rodičům. Zatím máme málo výzkumů, které by se zabývaly tím, jakou **nevědomou** fantazii o vztazích takové dítě vytvoří. Nevíme, jaké nevědomé fantazie takové děti vytvoří o svých biologických matkách, o svých rodičích, kteří si je koupili jako v supermarketu, o světě, kde se lze rozhodovat ne na základě reality, ale na základě touhy a pocitu všemoci, o světě kde neplatí, že to co nemůžeme mít, má být odtručleno, ale místo toho platí, že to má být manicky popřeno představou, že hranice pro nás neplatí, atd.*

Fantaziím 1. a 2. řádu je společné, že není možné si na ně přímo vzpomenout. Jsou uloženy v tzv. implicitní paměti - „nepamatovatelné a nezapomenutelné“. Projevují se agováním - odehráváním ve vztazích, někdy také psychosomaticky. Lze na ně usuzovat podle specifického chování a celkového psychosomatického reagování dospělých osob. V psychoanalýze se projevují odehráváním své rané zkušenosti komplexním přenosem. Nemají ale pocit „jakoby“, takže v přenosu je obtížné cokoli interpretovat. Oni „vědí“ jak To je, Jsou přesvědčeni o tom, že skutečnost je taková jak ji prožívají a interpretace je bytostně ohrožuje. Interpretace totiž znejišťuje základy jejich bytosti. Nutí terapeuta a celý svět aby potvrdili, že věci jsou tak jak oni cítí. Analytik je nucen spoluagovat. Jen někdy v přenosu, v psychoanalýze, mohou pacienti postupně začít rozpoznávat, podle jakého **nevědomého paradigmatu** - „plánu“- nevědomé fantazie žijí. Pacienti je potřebují objevit a teprve pak mohou své nevědomé fantazie reparovat a začít vytvářet zralejší, adaptivnější fantazie. Na jejich zpracování ale nikdy nestačí jen interpretace a náhled. Jisté reflektované spoluagování bývá nutné.

Psycholog Michael Lamb zjistil již v 70. letech, že už kojenci se chovají odlišně vůči otci a matce. „V blízkosti otce projevují jiné reakce a vydávají jiné zvuky, než když je nablízku matka. Z dlouhodobější perspektivy miminek, která mají od počátku života

blízký a častý přístup k otci, lépe snášejí přítomnost cizích lidí, živěji reagují na podněty, o něco lépe lezou i sahají po předmětech,“

Lambova zjištění jsou sice zajímavá, ale v preverbální vývojové fázi vnímá dítě vztahy dyadicky a funkcionálně. Otcové bývají dítětem v batolecím období prožívání podobně jako matka - totiž jako funkcionální objekt. Podle fantazie dítěte tu rodiče mají být pro dítě, aby ho uspokojovali. Dítě zuří, když není funkcionálním objektem uspokojováno a vytváří fantazii, která **hledá smysl neuspokojení** - buď, že objekt je zlomyslný, nebo že ono asi není dost dobré, aby bylo uspokojováno. Případně, že ono - dítě, tu má být pro uspokojení matky a otce, pokud chce udržet naději, že jednou taky dostane péči a lásku. To bývají děti, které jsou později rodičem svého rodiče.

Hlavním vývojovým úkolem kojence je ale vytvoření pocitu bazálního bezpečí s matkou (bezpečného attachmentu) a postupná internalizace matky jako dobrého vnitřního objektu (vnitřní Matky). Jestliže se reálná matka (z jakýchkoli důvodů) nechová tak, aby ji dítě mohlo **zvnitřnit** jako bezpečnou - stálou, dosti dobře uspokojující a empatickou, pak vytváří kompenzační fantazie. Např., že když bude chtít víc, tak matku vysaje a zničí (Otesánský komplex) a proto se musí vzdát uspokojování orálních a primárních vztahových potřeb; nebo že dítě je tu od toho, aby dělalo depresivní matku šťastnou, nesmí se tedy separovat, aby nepřetížilo svou pasivní, úzkostnou matku, atd. Takové fantazie u chlapce samozřejmě podlamují budoucí maskulinitu a také schopnost stát se dobrým otcem. Maskulinní chování vnímají jako příliš frustrující, agresivní, nebezpečné.

Některé matky, které si necení sebe jako ženy a mají tendenci přeceňovat svého syna (protože ho v nevědomé fantazii vnímají jako falus). Syna pak nemohou zklamat, nemohou ho ale ani nechat separovat a vyrůst v muže. Drží ho jako svůj majetek- falus (mnohdy i ve své posteli) a/ nebo ho drží jako ochranu před manželskou sexualitou. Už nepotřebují muže a jeho penis, protože syn jim nahrazuje to, co jim až do jeho narození chybělo (falus).

Z takových chlapců vyrůstají otcové, kteří sami neprošli adekvátním separačně-individuačním vývojem, žijí fantazií, že separace je agresivní akt. Jejich syn, který se pokouší o nalezení vlastní separované identity, je pro ně nebezpečný agresor. Jeho vývoj ohrožuje také jejich sebeúctu, protože jsou v zaujetí nevědomé fantazie, že je svou samostatností dítě uráží - neváží si jich, pokouší se je dokonce ponížit, nebo zabít!

Milan byl doporučen z léčebny kolegyní psychoterapeutkou. Trpěl panickými úzkostnými atakami. Ve vztazích k lidem byl velmi submisivní, všem sloužil, nechal si ubližovat a bral na sebe vinu i za to, za co jistě nemohl, jaksi „pro jistotu“. Stále se bál, jestli není homosexuální.

V léčebně se nejprve choval ke všem velmi mile a submisivně, ale když se tam „usadil“ začal stupňovat zlostné výbuchy. Personál ho začal protipřenosově nenávidět, žádali silnější léky a elektrošoky, aby ho potrestali.

Rodičovskou péči a attachement snad krátce charakterizuje vzpomínka, že ve 3 letech byl hospitalizovaný se zánětem středouší. Za 3 týdny za ním matka přišla jen jednou a otec nikdy. Matka mu pak vysvětlila, že pro ni bylo nesnesitelné vidět jeho pláč, jakého má slabocha.

Domnívá se, že rodiče ho měli rádi jen do té doby, dokud byl kojeneček bez schopnosti dělat něco samostatně. Jakmile chtěl být samostatný, matce se to nelíbilo a žalovala to otci. Ten se na nic neptal. Zbil ho tak, že M někdy ztratil vědomí a myslel, že ho otec zabije! Matka přihlížela. Rodiče ho bili i za to, že si chtěl zavřít dveře do pokoje. Někdy mu rodiče vysvětlovali, že ho musí zbít, protože jinak by z něj jinak vyrostl vrah a feťák a on by zabil rodiče, až na to bude mít sílu. Věřil tomu a měl chuť je zabít. Zároveň se ale cítil jako nejodpornější člověk, když chce rodiče zabít, a také se za sebe styděl, jako za slabocha, protože se otce strašně bál. Jeho otce se všichni báli, protože byl vždy připravený k brutální agresi. Byl hrdý na tátu, že se ho všichni bojí. Také chtěl být mužem, který dá všem přes držku...

V přenosu byl z počátku velmi submisivní a servilní, protože se bál, že bude zabít, pokud bude jen trošku autonomní. Když testoval možnosti autonomie, preventivně „otcovsky“ proti sobě zakročoval a hrozil sám sobě smrtí! Později, když viděl, že terapeut ho nechce zabít, vyměnil fantazii „terapeut mě zabije, když budu autonomní“ za nevědomou fantazii: „Terapeut je homosexuální sráč, který se mě bojí, a takovým k smrti pohrdám a ponížím ho!“. Když rozpoznal, že to on pohrdal sebou (protože rodiče mu dávali najevo, že jím pohrdají, když viděli chlapcův strach a pláč), začal chápat, že obě fantazie spolu souvisí. Terapeut pro něj byl buď potenciální vrah, protože nesnáší jeho autonomii, jejímž projevem bylo i zranění maskulinity, nebo je homosexuální sráč, kterého je potřeba ponížít a odkopnout. Maskulinita pro něj v jeho fantazii znamenala všechny zastrášovat. Kdo nezastrašoval, ten se bál a kdo se bojí, zaslouží jen homosexuální zneužívání a pohrdání.

FANTAZIE TŘETÍHO ŘÁDU jsou „freudiánské“ fantazie, které byly kdysi vědomými přáními, ale posléze byly vytěsněné, protože se jich dítě, nebo i dospělý, zděsil a vytěsnil je. Pro tyto fantazie je typický intrapsychický konflikt. Tyto fantazie „žijí“ za bariérou vytěsnění. Mohou to být fantazie staršího batolete a dítěte v předškolním věku a samozřejmě i staršího dítěte, nebo i dospělého člověka.

Např. dítě se zlobí na někoho z rodiny a ten člověk zemře. Dítě si tuto nešťastnou situaci může vysvětlit z pozice fantazie dětské všemoci tak, že ono zavinilo smrt této osoby, protože se na ni zlobilo. Zdejší se pak své fantazie o své „všemocné vražednosti- agresivitě“. Svou tehdejší zlostnou fantazii vytěsní, popřípadě začne vytěsňovat jakékoli zlostné afekty ve svém pozdějším životě. Vytvořilo totiž onipotentní (všemocnou) nevědomou fantazii „Já dokážu zabíjet zlostnou myšlenkou, nesmím tedy mít agresivní pocity, abych neublížilo!“

Takoví lidé se mohou stát (nepřirozeně) laskavými (vytěsňují agresivní myšlenky). Jejich okolí je sice může oceňovat jako hodné, obětavé, „pozitivně smýšlející“ lidi, ale oni za to platí cenu- zabrzdění přirozené agresivity/asertivity - obtížně se mohou bránit

šikaně, v situacích, kdy je druzí frustrují, mívají paniky, nebo psychosomatické potíže, protože se nemohou rozzlobit. Jen těžko mohou asertivně bránit své oprávněné zájmy, když nemohou konstruktivně použít energii svého hněvu. Za to ale většinou reagují skrytě agresivně a manipulativně, nebo depresivně (když agresivitu obrátí proti sobě), nebo překvapí své okolí, když někdy na malý podnět „nepochopitelně“ vztekle vyletí.

Může jít o uvědomění a vyděšené vytěsnění různých myšlenek a fantazií- vlastní závisti, přání smrti milovaným osobám, touhy po sexuálním kontaktu s tabuizovanými – incestními osobami a studu, že pro ně dítě nemůže být partnerem. Fantazie oidipského chlapce o tom, že mu bude patřit maminka, že by mohl být kastrován, zabit za přání aby tatínek zmizel. Fantazie holčičky, že bude manželkou tatínka a bude s ním mít dítě a přání, aby maminka „někam zmizela“, apod. Fantazie o přání smrti rodiči stejného pohlaví, nebo přání, aby zemřel sourozenec, vzbudí děs, protože dítě má svého rodiče (sourozence) také rádo a děsí se, aby se rodič za takovou myšlenku nerozzlobil a nepotrestal dítě, popř. se samo na sebe za to zlobí (má pocity viny). Někdy se lidé s takovými fantaziemi sami nemilosrdně trestají, aniž by přesně věděli za co. **Fantazie třetího řádu člověk vytěsní, ale za jistých okolností je schopen si na ně vzpomenout- např. v bezpečí psychoanalytické terapie po zpracování obran postavených proti nim. Jsou dostupné náhledové terapii. V přenosu jsou tyto fantazie sdělovány v modu „jakoby“ („Vnímám tě a mám o tobě fantazie jako bys byl mým rodičem, ale vím, že nejsi můj rodič.“) Pacient je schopen si se svými fantaziemi hrát.**

Stále častěji se v párových a rodinných terapiích setkávám se slabými, falešně přizpůsobenými otci. Bývají to „hodní chlapci“, kteří všechno dělají „dobře“, tedy tak, jak si myslí, že si to přeje jejich žena, jak k tomu nabádají koučové a rozvojoví guru na youtube, podle toho, aby se to líbilo na twitteru a Face booku, aby dostali hodně lajků. Jako kluci se nikdy nepoprali, nemluvili sprostě a netahali spolužačky do křoví. Chodí do fitka a zdravě jí, jsou proti agresivním projevům u sebe, svých žen i u svých dětí. Sex dělají „protože je to zdravé“, nebo raději téměř vůbec. Jejich ženy jsou vztahově i sexuálně frustrované, ale snaží se s tím vyrovnat pomocí meditací, jogy a východních náboženství. Když už to jejich ženy nemohou vydržet a bývají jim nevěrné. Pro tento typ mužů je ale typické, že vůbec nechápou, proč jim byla žena nevěrná, když oni byli „tak hodní“ a všechno „dělali dobře“. Oni totiž žijí podle dětské fantazie: „Máma mě bude mít ráda, když budu dělat, co si přeje a nebudu jako zlý otec“. Velmi často to jsou mladí muži, jejichž rodiče se po agresivních střetech rozvedli, chlapec zůstal s ublíženou matkou, která otce a maskulinitu pojímala jako agresivní, ponižující ženu, promiskuitní a jak dnes někteří říkají - „toxickou“. Maskulinita a otcovství je ve fantazii takových matek a jejich dětí spojeno s ubližováním, promiskuitou, sobeckostí. Proto, když tito muži v roli otce, v sobě nebo ve svých synech objeví takové fantazie, začnou je tvrdě vytěsňovat. Vytěsněné se jim ale mnohdy vrací ve formě osobnostních změn, psychosomatiky, nebo prudkých „nepochopitelných“ vzteků. Práce pro tyto muže bývá únikem od zranění a osobních vztahů.

Jejich synové ale mají zkraslený mužský vzor. Chybí jim imponující otec, chybí jim otcovské hranice a vzor konstruktivní agresivity projevující se v hrách a předstíraném soupeření. Bojí se své agresivity, protože s otcem sdílejí jeho infantilní vidění maskulinity jako „Buď tátu zabiju, nebo zabije on mě. Táty se bojím, a za to sebou pohrdám, ale já musím být jako agresivně vnímaný táta, abych si sebe mohl vážít jako muže“. Nemají vzor triangulárního vztahu, kde se lidé milují pro svou odlišnost. To se ale nedá naučit, k tomu je potřeba procesu zrání.

Někdy ale aktivní a zralí otcové (ale i prarodiče, nebo chůvy) pomohou dítě vysvobodit z příliš dusivé symbiotické vazby s matkou. Bývá to možné, pokud se dítěti podařilo větší část separačně individuálního procesu zvládnout, takže už má dost funkční ego, aby využilo pomoc otce. Dítě tedy musí být připraveno využít otce ke startu do autonomie a výstavby zralé maskulinity. Takoví otcové poskytnou dítěti novou – triangulární - fantazii, že je možné být na matce/své ženě nezávislý a nezodpovídat za její psychický stav. Že je možné jednat v rozporu s matčinými přáními a necítit se vinen, i když matka demonstruje frustraci, zlost, nebo utrpení. Jde o uvědomění, že to není dítě, které má mít zodpovědnost za matku, nebo za otce, ale jeho rodiče mají zodpovědnost za něj.

FANTAZIE ČTVRTÉHO ŘÁDU jsou **vědomé - denní snění**. Denními fantaziemi se pokoušíme uniknout přetěžké realitě, obohatit si reálný život fantazijní hrou, kompenzovat různé frustrace, nebo „jen“ prosnít - strávit v mysli realitu života (W. Bion).

Vědomé sny a fantazie pomáhají kompenzovat frustrovanou část naší osobnosti a také ji kontrolovat, protože ji umožňují promyslet, kontejnovat (strávit to, co nám leží v hlavě) a buď se vzdát realizace („To mi nestojí za komplikace, které by to přineslo.“), nebo naopak vytvořit realistické plány na dosažení svých snů.

Také umění pomáhá prosnít a kontejnovat („strávit“) a kultivovaným, symbolickým způsobem vyjádřit naše sny. Proto je umění tak vyhledávané. Pomáhá velkým skupinám lidí prosnít (zpracovat *beta elementy*) jejich neprosněné části osobnosti, oživit umrtné touhy, uvědomit si to, co v sobě odmítli.

Vědomé denní snění je ale vždy zobrazením hlubších nevědomých fantazií. Psychoanalytik se proto vždy zamýšlí nad nevědomým zdrojem vědomých snů - „O čem to ten člověk nevědomě sní, když vědomě sní o tomto?“ „Jaký nevědomý problém se pokouší svým - vědomým - sněním vyřešit?“.

FANTAZIE PÁTÉHO ŘÁDU, spoluvytváříme ve svých vztazích. Ve společnosti a zvláště v osobních vztazích jsme propojeni více, než si lidé běžně uvědomují. Ne vždy si psychoterapeuti uvědomují, že vztah v psychoanalýze, nebo i v běžném životě, systém skupiny, rodiny atd. tvoří **společné nevědomé fantazie a nevědomé fantazie tento systém také řídí**. Nevědomé fantazie ve vztazích vznikají v intersubjektivním prostoru (jako nevědomá interakce mezi subjektivitami- myslí- různých lidí), kdesi **mezi**

pacientem a terapeutem, **mezi** partnery, v rodině **mezi** členy rodiny, ve firmách **mezi** kolegy, ve společnosti **mezi** lidmi. Tato fantazie je spoluvytvářena oběma (všemi) účastníky vztahu. V psychoanalýze to může být např. **sdílené nevědomé přesvědčení**, že vztah si zachováme, jen když se budeme milovat, jinak se zabijeme, a výsledkem může potom být oboustranná zamilovanost terapeutického páru, která v nejhrošších případech končí agováním - realizováním partnerství. Nebo přesvědčení, že terapie musí být vylepšeným mateřským vztahem, což se někdy projevuje tak, že chvíli „kojí- krmí“ terapeut pacienta a chvíli třeba pacient terapeuta, muži terapeuti mohou mít tendenci opravovat pacientovu zkušenost s otcem, když s pacientem vytvoří společnou koluzi, že se mají rádi (jako laskavý otec s hodným/nebo zlobivým synem), hravě žertují o agresivních pocitech, ale terapeut pacientovi neumožňuje přímé vyjádření kritiky, pohrdání a jiných agresivních pocitů. Sdílené přesvědčení může být: „Musíme se respektovat, hrát si spolu, hravě soupeřit, abychom se nezabili.“

Ve společnosti se sdílená přesvědčení projevují jako móda, mainstreamové ideologie, ale také jako fantazie celých národů a skupin spojených „vírou“ o tom, kdo jsme, co nás charakterizuje, kdo je nepřítel a jaká ohrožení mohou v budoucnu přijít a také, jaké krásné zítřky, nebo hrůzy nás čekají. Nejsou produktem mysli jednoho, nebo druhého, vznikají nevědomě **mezi** lidmi (intersubjektivně). Ve větších skupinách lidí jim říkáme sociální nevědomí.

Páry i rodiny mají svoje společné nevědomí, které nikdo z nich nevytvořil, nikomu nepatří, tvoří ho a sdílají společně, nevědomě.

My v Institutu psychoanalytické párové a rodinné terapie jim říkáme **nevědomé vztahové přesvědčení**, protože nereflektované fantazie vytváří přesvědčení a víry- „Takhle to „chodí“- v páru, u nás v rodině, ve společnosti“. „Když budu dělat toto...stane se taková hrozba“ , „Abychom se měli rádi, tak musíme...“. Takových nevědomých přesvědčení je pravděpodobně nekonečné množství.

V některých rodinách se setkávám se **sdíleným přesvědčením (nevědomým vztahovým přesvědčením)**, že jen vysoké výkony dávají člověku hodnotu. Co je „výkon“ může být ale rodinou pojato různě. Může to být morální výkon, když část členů rodiny adoruje např. nějaké náboženství a obsesivně dodržují „morálku“. Ve sportovních rodinách bývá společné přesvědčení, že výkon a sport určuje hodnotu členů rodiny, v podnikatelských rodinách je to pracovní výkon a bohatství, co určuje hodnotu a zaslouží uznání a lásku. V každé takové rodině je ale někdo, kdo sice tyto hodnoty nevědomě také uznává, ale zároveň je proti nim v odporu. Nekontejnované, nevědomé přesvědčení takové rodiny štěpí na poslušné a neposlušné a odporující členové trpí.

Jiným častým „přesvědčením“, které vede k utrpení, je rodinná víra, že jen jeden z rodiny má Pravdu. Pokud někdo nesouhlasí s autoritou (většinou to bývá manžel/otec), pak nemá Pravdu a je „špatný“. Ten špatný bývá většinou syn, ale někdy i dcera, nebo manželka. Někteří členové rodiny se sice navenek bouří a působí

autonomně, ale dokud nevědomě uznávají rodinné přesvědčení, nemohou být skutečně autonomní, a proto velmi trpí. Vzpouora není autonomií ani svobodou.

FANTAZIE ŠESTÉHO ŘÁDU jsou fantazie transgeneračně předávané (**transgenerační transmise**) v následnosti generací, protože každý z nás nevědomě přijímá některé charakteristiky a určení předchozích generací, anebo proti nim nevědomě bojuje i generací, které nepoznal. Podle mých zkušeností je nedostatečné přemýšlet jen o transgeneračním přenášení traumatu, jak se o tom dnes již často mluví. Moje klinická zkušenost ukazuje, že v generačních liniích se totiž přenáší také různé nevědomé rodinné fantazie, které nebyly kontejnovány v rodinné rozpravě a obrany proti nim. (Titl, S. 2015). Některá fantazijní schémata se přenášejí nezávisle na pohlaví, jiná jen přes linie chlapců/mužů a jiná přes linie holčiček/žen. Některé takové nevědomé transgenerační transmise mohou výrazně narušovat pohlavní identitu, vztah k tělu, k jídlu a sexu apod., ale také postoj k otcovství, či mateřství.

Pracoval jsem s rodinou, kde v dávné minulosti pradědeček úkladně zavraždil svého rivala v lásce. V následujících generacích byli děti a vnuci v povolání duchovních a soudců, nebo policistů, i když o tomto kriminálním činu nevěděli. Dávny, vědomě neznámý čin rozdělil mužské potomky do zaměstnání, ve kterých jakoby měli odhalit, odčinit, nebo napravit dávny hanebný čin.

V některých rodových liniích např. lze vidět, že **dominuje fantazie idealizovaného „silného otce“**, který je vždy dominantní, mužný, nikdy nemá úzkost a své syny tlačí do podobné „silné“ role., nebo je sráží. Takoví otcové se svými syny soutěží, neempaticky syny zostuzují, když se jim nedaří, nebo je nesnáší. Dcery přehlíží jako nehodnotné, někdy se bojí svých incestních fantasií a raději se svým dcerám vyhýbají, což si dcery vysvětlují jako odmítání, někdy tito otcové dcery uráží a ponižují, protože do nich projikují svůj strach ze slabosti a občas i sexuálně zneužívají. V takových rodinách můžeme u mužských potomků rozpoznat děs z kastroční fantazie a pocitu ponížení.

Analogická je sdílená rodinná **fantazie „výjimečně úspěšného, nebo geniálního praotce“**. V takových rodinách bývají v čele obývacího, nebo v přijímací místnosti vystavena zobrazení rodinných patriarchů, zakladatelů, na které je každý z rodiny hrdý. Synové jsou ve velmi těžké situaci, aby byli stejně dobří, nebo lepší než idealizovaní patriarchové. Buď se jim to podaří, nebo selžou. Někteří synové z takových rodin musí překročit zákony, jiní se stanou gamblery, protože doufají na zázrak výhry, která je vynese do síně rodinné slávy, někteří překročí zákony své mysli a musí „zpsychotičtět“, aby udrželi iluzi úspěšnosti, někteří bohužel ze stresu onemocní a předčasně umřou. Tíha rodinného narcismu je někdy příliš veliká. Ti šťastní ale, když uspějí, dostanou se do galerie v obývacího a dál předávají povinnost rodinného narcismu. Děvčata v takových rodinách mají ale také těžký úděl. Musí si najít muže, se kterým porodí dalšího budoucího geniálního patriarchu.

Opakem jsou rodiny, kde otec je nemocný, zraněný, depresivní, nebo slabý. Chlapci v takových rodinách **nemohou s otcem soupeřit, nemohou mu odporovat. Svého**

otce příliš litují, a proto si brání ve zraní. Symbolicky - umírajícího/kastrovaného otce nechtějí mít na svědomí, proto musí zastavit svůj maskulinní vývoj a úspěch.

Tam, kde otec (dědeček, pradědeček...), spáchal něco pro svědomí a narcismus rodiny neúnosného - byl, fašistickým kolaborantem, nebo komunistickým udavačem, sexuálně zneužíval, zavraždil někoho apod. se následníci rozdělují díky mechanismu štěpení na dvě skupiny- ty, kteří odčínají (i když často ani neví co, protože „přečin může být utajený, neznámý,) a ty, kteří jsou přitahováni, aby dělali „přečiny“ podobného charakteru.

Podobné je to **v generačních liniích, kde muži, otcové prožívají úzkost, že jejich synové selžou jako muži - žijí fantazii, že oni selhali a mají malý neuspokojující penis.** Tam dominuje **fantazie malého, nebo poškozeného penisu.** Otcové kontrolují, nebo dokonce někdy měří penis syna, bojí se, že nebude schopen mít děvčata, nebude schopen uskutečnit styk a později, že nebude mít děti atd. Je evidentní, že projikují do syna svoji vlastní nejistotu a strach, že oni nejsou dost mužní a strach, aby syn otce nepřerostl.

Muži v takových rodinách se většinou buď „potatí“ a hrají falešnou „mačistickou“ roli síly (často za to zaplatí vysokým tlakem a kardiovaskulárními problémy), anebo „selžou“ a trápí se věčným studem, (jakoby byli skutečně kastrování).

Všichni žijeme ve světě svých nevědomých fantazií, lišíme se jen v tom, jaké fantazie jsou dominantní a v tom, nakolik jsme si jich vědomi. Fantazie, jsou-li nevědomé, neodpovídají dospělé realitě a stávají se silou, která řídí náš život, i když o tom nic nevíme.

Literatura:

Titl,S.: Revue psychoanalytická psychoterapie, 2013, XVII, č. 3 str. 73-86.

Lamb,M.: The Role of the Father in Child Development) Willey,2010.

Slavoj Titl (s.titl@seznam.cz)